

освітнянських програм у вищих навчальних закладах новітніх знань: а) напрацьованих людством н протязі його існування; б) згенерованих вітчизняною наукою шляхом оптимізації взаємозв'язків науки, освіти і виробництва за рахунок суміщення, пов'язування їх «входів» та «виходів», що сприятиме системному впливу цих складових на стан інноваційності економіки та дасть змогу адекватно реалізувати інноваційний розвиток через розгортання та юридичне закріплення нової моделі управління ним, зокрема, через перехід від екстенсивних до інтенсивних методів, в яких закладена оптимізуюча функція.

Вважаємо, що розвиток феномену «правова доктрина» шляхом звернення до цього феномену, збагачення його через призму дослідження тих чи інших галузей права, правового регулювання конкретних об'єктів сприятиме поглибленню цього феномену, а отже і розвитку правової науки.

Г. В. Анісімова,

доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

У сучасних умовах нагальною стає потреба в подальшій систематизації екологічного законодавства, позбавленні його застарілих еколого-правових норм, усуненні прогалин у правовому регулюванні охорони довкілля, забезпеченні взаємоузгодженого врегулювання різних напрямків природоохоронної діяльності. Загальновідомо, що у сфері екологічного законодавства, як ні в одній з інших галузей, діє розгалужена система поресурсових нормативно-правових актів у формі кодексів і законів, але не кожен з них містить систему законодавчих принципів. На законодавчому рівні останні закріплені лише у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 4 Закону «Про екологічну мережу України», ст. 9 Закону України «Про тваринний світ», а також у ст. 5 Земельного кодексу України. Як правило, у перелічених статтях у дескриптивній (описовій) формі викладу, й найчастіше в преамбулі або в основних положеннях законів і кодексів проголошуються й закріплюються головні соціальні, природно-правові та інші цінності, притаманні екологічному законодавству.

Безумовно, вплив природного права є надзвичайно вагомим, а його принципи розглядаються як визначальні, конструктивні й основоположні для формування еколого-правової доктрини, екологічної політики держави. Розроблення

нових концептуальних підходів щодо принципів екологічного права дозволило внутрішньо структурувати й опрацювати єдині підходи до змісту майбутнього кодифікованого акта. При цьому треба орієнтуватися на те, що завдяки дослідженню принципів екологічного права стане можливим: (а) з'ясування шляхів розвитку екологічного законодавства й еколого-правової науки; (б) визначення стратегічних пріоритетів розвитку системи екологічного права; (в) урегулювання доцільності співвідношення публічних і приватних екологічних інтересів; (г) формування засад екологічнозбалансованого використання й охорони природних ресурсів і комплексів та ін.

Принципи є загальнонауковою категорією, якою оперують, як правило, в двох значеннях: по-перше, як основним вихідним положенням якої-небудь теорії, вчення, науки, світогляду; по-друге, як внутрішнім переконанням людини, визначальним її ставленням до дійсності, норм поведінки й діяльності. Дослідження сутності принципів права взагалі і принципів екологічного права, зокрема, дає можливість зробити висновок, що в науковій і навчально-методичній літературі при аналізі чинного законодавства склалися концепції про існування принципів права, як закріплених, так і не закріплених у правових нормах. Однак загальнопоширеним є визначення принципів екологічного права як виражених у нормативно-правових приписах основоположних ідей, засад, рис, відповідно до яких здійснюється регулювання екологічних відносин. Інакше кажучи, в рамках легістського позитивізму буття права обмежується положеннями, що створюються державними органами. Натомість, як справедливо зазначив С. П. Рабінювич, для багатьох різновидів юснатуралізму право є понадпозитивною реальністю з урахуванням того, що юридична доктрина в окремих випадках може виступати самостійним джерелом права, а для природно-правових підходів суто ідеальний статус принципів права є цілком прийнятним.

Принципи природного екологічного права – інформаційне віддзеркалення в ньому, згодом – і в позитивному екологічному праві основних зв'язків, реально існуючих у правовій системі. Принципи взагалі, правові ідеї природного права, властиві не лише екологічному, а й іншим галузям права. Визначальні засади принципів природного права певною мірою можна розглядати як міжгалузеві принципи, проте є й такі, які притаманні безпосередньо екологічному праву як самостійній галузі, окремим його інститутам. Принципи природного екологічного права за своєю екологічною, соціальною й економічною значимістю досить різноманітні. Незважаючи на те, що до них застосовані положення принципів загальнолюдських, вони мають і свої особливості, властиві тільки їм.

Принципи права прийнято класифікувати за різними підставами, як-то: за формою нормативного вираження (тобто за характером нормативного джерела, в якому вони закріплені в міжнародних і внутрішніх деклараціях, конституції

та чинному екологічному законодавстві); за сферою дії (в одній чи декількох галузях права, праві в цілому); за змістом (загальносоціальні і спеціально-юридичні) та ін. У науці екологічного права застосовуються й інші поділи принципів: (а) за їх значимістю (виходячи з двох основних ознак – сфери дії і значення). При цьому вирізняють принципи чільні (пануючі) і провідні, що знаходяться в певній співвідпорядкованості першим і (б) за видами природних об'єктів тощо.

Наукові доробки загальної теорії й екологічного права показали, що не варто ототожнювати такі поняття, як «правові екологічні принципи», «принципи екологічного права» і «принципи екологічного законодавства». Перші – це головні ідеї, що виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави і формуються до виникнення цієї системи. Другі становлять собою основоположні засади, положення – як виражені в нормативно-правових актах, так і виведені зі змісту правових норм, судових рішень, звичаїв чи природно-правової доктрини. Їх формування здійснюється під впливом об'єктивно існуючих суспільних відносин і залежить від потреб суспільства в певний період його розвитку. Треті можна віднести до положень, закріплених у нормативно-правових актах органів державної влади, так і до тих, що виводяться з їх змісту шляхом аналізу останніх. Принципи екологічного права, що безпосередньо закріплені у правових нормах, є нормами-принципами, принципами-ідеями, законодавчими принципами. Безумовно, мають місце й інші внутрішні диференціації розглянутих принципів, однак за сучасних умов можна констатувати, що низка природних принципів закріплена як у Конституції, так і в інших нормативно-правових актах. Доречним буде погодитися з тим, що завдяки залученню до принципів екологічного права природно-правових підходів вони сприятимуть (а) правильному тлумаченню юридичних норм, (б) подоланню суперечностей і прогалин в екологічному законодавстві, (в) подальшій кодифікації екологічного законодавства.

З огляду на положення ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» при подальшій кодифікації екологічного законодавства (створенні Екологічного кодексу або Кодексу законів про довкілля) з урахуванням природно-правових підходів доцільно законодавчо закріпити статтю «Принципи екологічного законодавства», встановити їх ієрархію, створити підґрунтя для подальшого їх розвитку в поресурсовому законодавстві. Поряд із закріпленими в зазначеній ст. 3 принципами слід закріпити: дотримання прав людини на безпечне навколишнє природне середовище; додержання моральних засад суспільства при реалізації екологічних прав; пріоритет забезпечення безпечних умов для життєдіяльності людини; поєднання екологічних прав та обов'язків людини; недопущення зловживання екологічними правами; невід'ємний суверенітет держави над своїми природними ресурсами; збереження екологічних функцій

природних об'єктів як середовища життєдіяльності; загальнодоступність використання природних об'єктів права власності Українського народу відповідно до закону; правове закріплення комплексного використання природних об'єктів; поєднання особливостей природних об'єктів як природних ресурсів і одночасно нерухомого майна, об'єкта права власності та інших прав; дотримання правил добросусідства при використанні природних ресурсів; забезпечення добросовісності при реалізації екологічних прав і виконанні екологічних обов'язків; гарантування державою прав на природні ресурси; неприпустимість свавільного втручання в особисті екологічні права людини; запобігання екологічній шкоді; відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля; судовий захист екологічних прав та інтересів; закон не має зворотної сили, якщо інше не встановлено законом, та ін.

На підставі проведеного наукового дослідження можемо зробити певні висновки. По-перше, принципам екологічного права притаманний процес постійного розвитку, як динамічним категоріям. Їх становлення й формування відбувається з урахуванням природно-правових принципів, а самі вони суттєво впливають на формування екологічної політики держави й кодифікацію екологічного права. По-друге, принципи природного права будучи загальнонауковою категорією, визначають загальну спрямованість і тенденції розвитку правових систем та їх частин, включаючи галузь екологічного права. По-третє, ці принципи служать фундаментом для об'єднання окремих норм в єдину систему екологічного права як самостійної правої галузі. По-четверте, провідні загальнолюдські правові ідеї природного права (принципи) властиві не лише екологічному, а й іншим галузям права. Їх можна розглядати як міжгалузеві принципи; поряд із цим спостерігається їх прояв на галузевому, підгалузевому та інших рівнях.

Як уже зазначалось, екологічне право, як самостійна галузь права з внутрішньою диференціацією, має підгалузеву й інституційну структуру. На всі ці утворення теж поширюються принципи природного права. По-п'яте, доцільно підтримувати й розвивати дуалістичну концепцію, згідно з якою основоположні (загальні) принципи права, фундамент яких ґрунтується на природно-правових засадах, можуть використовуватись у двох значеннях – як зміст права і як його форма (джерело). По-шосте, досліджувані принципи сприяють кращому розумінню і з'ясуванню змісту й сутності екологічного законодавства, допомагають практичним органам у застосуванні норм, у вирішенні питань, не врегульованих екологічним законодавством.

В умовах сьогодення можна вести мову про те, що в Україні триває процес удосконалення системи принципів екологічного права, сформований на визначальних засадах природного права.